

Гојко Вукмановић

ФОРМИРАЊЕ НОП БАТАЉОНА „ЈОВАН ТОМАШЕВИЋ“*

Концем јула 1941. године окупатор је овладао свим доминантним тачкама, комуникацијама и насељеним мјестима у срезу барском. Велики број мушкараца који је пао у руке непријатељу интерниран је у Албанију. Изгледало је као да је окупатор стабилизовао власт на овом подручју. Међутим, то је било само привидно и за врло кратко вријеме.

Чланови Партије који су остали на терену, иако под врло отежаним условима, развили су живу политичку активност и организовали припреме за консолидацију, међусобно повезивање, подизање борбеног расположења у народу и уопште сређивање прилика у срезу барском. Септембра мјесеца приступило се организационом сређивању чланства на подручју Мјесног комитета Бар. На састанку у Грађанима одржаном 23. септембра 1941. године обновљен је Мјесни комитет Бар, којим је руководио секретар Нико Роловић. Извршена је консолидација партијских организација, повезане су герилске групе и прешло се у акцију већ септембра мјесеца. Број бораца је споро растао, јер је велики број мушкараца био интерниран, репресалије окупатора су биле врло драстичне, а партијска организација се споро и тешко опорављала иза јулских догађаја. На то указује Окружни комитет Цетиње у извјештају од 31. октобра упућеном Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак. О стању у срезу барском се каже: „Познато вам је стање у овом срезу. Са Баром и Улцињом није успостављена веза. Друг В (Војо Биљановић — примједба Г. В.) отишао је да нађе могућности за повезивање. Број бораца из овога среза је врло мали услед велике интернације. Углавном, стање се поправља. Дата је директива да се формирају борбене јединице из редова жена”.¹

Почетком октобра Главни штаб народноослободилачких партизанских одреда за Црну Гору, Боку и Санџак издао је упутство за организацију партизанске војске: чета, батаљона, бригада и од-

* Извод из опширнијег рада о НОП батаљону „Јован Томашевић“.

¹ Зборник НОР, том III, књ. 1, док. бр. 39, стр. 101, Извјештај Окружног комитета КПЈ за цетињски округ од 31. октобра 1941. године Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак.

реда. Упутством се између осталог предвиђа да се на подручју цетињског, барског и бококоторског среза формира Ловћенска бригада. Бригаду би сачињавала четири батаљона, међу којима и батаљон „Јован Томашевић”, у који би ушли борци из цијелог среза барског.² По замисли Главног штаба НОП одреда за Црну Гору, Боку и Санџак, НОП батаљон на подручју среза барског требало је да носи име Јована Томашевића, оснивача КПЈ у Црној Гори. Ово је у ствари и први помен о НОП батаљону „Јован Томашевић”. Формирање батаљона као и осталих јединица требало је извршити „што прије, а најкасније до 1. новембра 1941. године”.³ Међутим, до формирања батаљона „Јован Томашевић” (као и неких других јединица у Црној Гори) дошло је нешто касније.

У Црмници је у октобру мјесецу било око 60 партизана, организованих у једну чету. Штаб батаљона „Бајо Пивљанин” у једном акту од 30. октобра 1941. године предлаже команданту Ловћенске бригаде да Црмничка чета уђе у састав батаљона „Бајо Пивљанин”. С тим у вези у предлогу се каже: „На основи изложеног мишљења сам да се овако сада формираном овом батаљону прида Црмничка чета, те да се овај оспособи за теже задатке. Вјерујем да ћемо трудом успјети за кратко вријеме да Црмничке формирамо, упутимо у наставу и свестрано их повежемо са овим батаљоном — иако је иста (Црмничка чета — Г. В.) на огромној територији”.⁴ Штаб Ловћенске бригаде није прихватио предлог батаљона „Бајо Пивљанин” да партизани из Црмнице уђу у састав тог батаљона. Штаб Ловћенског одреда је 31. октобра извијестио Главни штаб „да ће чета Црмничка бити самостално организована не укључујући се ни у један од сусједних батаљона, јер ће Приморци да организују свој батаљон, а Љуботипљани и Цеклињани имају већ свој батаљон, те сматрамо да је било најбоље и из политичких и војних разлога да чета Црмничка буде самостална, обзиром на перспективу и да имаде директну везу са Штабом одреда”.⁵

Концем октобра штаб Ловћенског одреда носио се мишљу да формира црмнички батаљон, али до његовог формирања није дошло. Одлуком штаба Ловћенског одреда од 1. новембра 1941. године у Црмници је формирана самостална чета. О формирању Црмничке самосталне партизанске чете у одлуци Ловћенског одреда достављеној команди батаљона „Бајо Пивљанин” се каже:

„У вези разговора које је водио са горњом командом један од представника црмничке војне јединице, овај Штаб вам ставља до знања да су поменути разговори вођени у споразуму и са зна-

² Исто, док. бр. 19, стр. 55, Упутство штаба НОП одреда за Црну Гору, Боку и Санџак од октобра 1941. године за организацију партизанске војске.

³ Исто, стр. 57.

⁴ Исто, док. бр. 38, стр. 99, Предлог штаба батаљона „Бајо Пивљанин” од 30. октобра 1941. год. штабу Ловћенске НОП бригаде за реорганизацију батаљона

⁵ АИИ, V2—7 (41) бр. 9458.

њем Штаба Ловћенског одреда. Првобитне намјере да се црмничка војна јединица комбинује са Љуботињско-грађанском и да формирају комбиновани батаљон, сада су измијењене у толико што ће Црмница образовати самосталну јединицу и биће директно везана са Штабом Ловћенског партизанског одреда. Чета Црмничка може користити команду горе поменутог батаљона ради одржавања техничке везе, ради слања и својих извјештаја по батаљонским сталним куририма, а све ствари ће ићи директно за команду чете Црмничке, по потреби и преко команде вашег батаљона.

Ово се доставља команди батаљона ради знања, јер је она до сада била директно заинтересована за проблем војне организације партизана из Црмнице.”⁶

У наредби штаба Ловћенског одреда од 31. октобра послатој свим командантима батаљона каже се да је штаб Одрода од Главног штаба примио извјестан број ситне стоке, па се од њих додјељује „... Штабу бат. „Црмничког“ 3 комада”.⁷ Ово је очита грешка, јер у октобру и новембру постојала је Црмничка партизанска чета, а не никако батаљон. У једном наређењу Главног штаба НОП одреда за Црну Гору и Боку од 2. новембра послатог штабу Ловћенског одреда каже се: „ По питању чете „Јован Томашевић“, као мјере у вези са Приморјем, у потпуности се слажемо. Организационе форме морају бити еластичне и блиске борцима са терена о којему се ради. Основно је да оне буду такве како би јачале борбени елан и народно јединство”.⁸ Није нам познато да је Црмничка партизанска чета званично носила назив „Јован Томашевић”.

Из напријед изложеног произилази да је октобра мјесеца у Црмници било око 60 бораца — партизана под оружјем, организованих од 1. новембра у самосталну војну формацију — Црмничку партизанску чету, која је била непосредно везана за штаб Ловћенског одреда. Према томе, два мјесеца након јулског устанка у Црмници је дошло до консолидовања, сређивања прилика у партијској организацији и формирања организоване војне јединице која у ствари представља зачетак касније формираног НОП батаљона „Јован Томашевић”.

Прилике у срезу барском, и то из више разлога, биле су изразито тешке. У приобалном појасу стациониране су биле јаке окупаторске јединице. На територији среза припојеној „Великој Албанији” рад партијске организације био је отежан, потово сне-

⁶ Зборник НОР, том III, књ. 1, джк. бр. 42, стр. 106, Одлука штаба Ловћенског НОП одреда од 1. новембра 1941 год. о формирању самосталне чете у Црмници.

⁷ Исто, док. бр. 41, стр. 105, Наредба штаба Ловћенског НОП одреда од 31. октобра 1941. године.

⁸ Исто, док. бр. 43, стр. 108, Наређење Главног штаба НОП одреда за Црну Гору и Боку од 2. новембра 1941. године штабу Ловћенског НОП одреда за енергичну борбу против народних издајника и стално извођење акција против окупатора.

могућен. У Крајини и Шестанима партијска организација и партизанске јединице нијесу имале утицаја, у првом реду зато што на том подручју није било ниједног члана Партије. У Црмници се процес раслојавања и утицај пете колоне почео све више испољавати. То је отежавало брже организационе припреме и сређивање стања послје јулских догађаја 1941. године. Ако се томе још дода да се послје јулског устанка преко 800 мушкараца из Црмнице нашло у логорима, онда је разумљиво да број бораца и прикупљање непоправног оружја и обавјештења о јачини не-Црмничке партизанске чете није могао тако брзо расти. Вјерско-национална хетерогеност овога краја, непосредна близина мора са једне и језера са друге стране, густа саобраћајна мрежа и низ других фактора морали би се имати у виду када се говори о овом крају за вријеме јулског устанка и догађаја послје њега. Недовољно познавање специфичности на овом подручју и несагледавање тешкоћа објективне и субјективне природе утицало је понекад те су неки догађаји и појаве приказани у кривом свјетлу. На ово нас у првом реду упућују оцјене које су дате на догађаје у Црмници послје јулског устанка у неким публикацијама и документима. На овом је подручју, било без сумње, низ проблема и тешкоћа са којима се суочавала партијска организација крајем 1941. и почетком 1942. године. Специфичности, којих је имао сваки крај, овдје су биле особито изражене. Све је то ситуацију у срезу барском чинило врло сложеном.

У извјештају Окружног комитета Цетиње од 13. новембра Покрајинском комитету о стању у срезу барском поред осталог се каже: „Долазио је друг В (Војо Биљановић — Г. В.). Са Баром и Улцињем није још успостављен контакт. Пронађена је нека партијска група... У Паштровићима због организационог стања, које вам је познато, ни политички се не стоји добро. С Баром ће се најзад успоставити веза. У барском срезу се одржавају омладинске конференције, али још увијек није одржана среска конференција”.⁹

На савјетовању Главног штаба НОП одреда за Црну Гору и Боку од 15. новембра оцијењено је да стање у Паштровићима, Црмници и Приморју „још увијек не задовољава. Истовремено у овим општинама осјећа се извјесна колебљивост партизана у борби против пете колоне, која се истина у посљедње вријеме исправља и партизани су у Црмници пошли одлучно путем чишћења шпијуна и петоколонаша... Упорним политичким радом у задње вријеме у велико се поправило стање у ријечкој и црмничкој нахији тако да се оно од данас може сматрати задовоља-

⁹ Исто, док. бр. 58, стр 143/44, Извјештај ОК КПЈ Цетиње од 13. новембра 1941. год. Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак о стању на подручју Комитета.

вајућим, свакодневно расте број партизана, њихов утицај и учвршћује њихова веза са народом”.¹⁰

На савјетовању је усвојен план Врховног штаба за одашиљање партизана из Црне Горе у Србију и за евентуалне операције у Санџаку. Ловћенски одред је добио задатак да формира и пошаље у састав Црногорског НОП одреда један батаљон јачине од око 400 партизана. Приморско-црмничка чета у саставу батаљона бројила је 75 бораца.¹¹ Број бораца из Црмнице и Приморја био је већи од броја предвиђеног на савјетовању у штабу Ловћенског одреда и са тога подручја су „умјесто 50—60 отишли 75 партизана, иако су имали свега неколико сати за организацију”.¹² У састав Ловћенског партизанског батаљона који је учествовао у бици на Пљевљима из Црмничке партизанске чете је ушло 26 бораца. Они су из Црмнице пошли за Ловћенски батаљон 16. новембра.¹³

Послије формирања, Црмничка партизанска чета отпочела је извођење акција на свом терену. Чета је извела неколико акција на комуникацији Вир — Ријека Црнојевића и Вир — Бар. Разрушила је колски пут на више мјеста и оштетила телефонске жице и стубове између ових мјеста. У периоду септембар—децембар ликвидирано је неколико квислинга који су отворено сарађивали с окупатором. Требало је да чета затим изведе напад на фабрику уља у Бару, о чему је био обавијештен и Главни штаб за Црну Гору и Боку.¹⁴ Поред војних акција, Црмничка партизанска чета обављала је и друге задатке. Преко конференције, састанака и других облика рада борци су објашњавали циљеве народноослободилачке борбе и у исто вријеме раскринкавали народне непријатеље који су разбијачки дјеловали у народу. Акцију организовања и стварања сеоских народноослободилачких одбора борци Црмничке партизанске чете свестрано су помагали.

Пошто се велики број Црмничана налазио у логорима, прилив бораца био је спор и недовољан. Зато је штаб Ловћенског одреда 3. децембра 1941. године преко команде батаљона „Баја Пивљанин” тражио од Црмничке партизанске чете да „одмах упу-те имена свих интернираних другова који су још остали у логору, а долазе у обзир за размјену са заробљеним италијанским

¹⁰ Исто, док. бр. 60, стр. 148/49, Записник о савјетовању Главног штаба НОП одреда за Црну Гору и Боку са командантима и политичким комесарима одреда од 15. новембра 1941. године.

¹¹ Исто, док. бр. 68, стр. 177, Извјештај штаба Ловћенског НОП одреда од 20. новембра 1941. год. ГШ НОП одреда за Црну Гору и Боку о полошку Ловћенског батаљона за Санџак.

¹² Исто, док. бр. 81, стр. 206, Извјештај штаба Ловћенског НОП одреда од 27. новембра 1941 год. ГШ НОП одреда за Црну Гору и Боку о стању на подручју одреда.

¹³ Исто, док. бр. 68, стр. 176.

¹⁴ Исто, док. бр. 133, стр. 303, Извјештај штаба Ловћенског НОП одреда од 12. децембра 1941. год. ГШ НОП одреда за Црну Гору и Боку и док. бр. 134, стр. 304, Обавијештење ГШ НОП одреда за Црну Гору и Боку од 12. децембра 1941. год. штабу Ловћенског НОП одреда.

војницима и официрима. У обзир за размјену долазе интернирани другови, који су у логору имали поштено држање” — каже се у овом наређењу.¹⁵ Народноослободилачки партизански батаљон „Бајо Пивљанин” доставио је ову наредбу Црмничкој партизанској чети 8. децембра. У року три дана команда Црмничке партизанске чете је прикупила тражене податке и 11. децембра списак интернираних мушкараца из општине црмничке доставила команданту батаљона „Бајо Пивљанин”. На списку се налазе имена 375 интернираца, написана мастилом, а 14 имена је дописано оловком, тако да он садржи имена свега 389 интернираца. Штаб Црмничке партизанске чете, пропратним актом уз списак, извјештава команданта батаљона „Бајо Пивљанин” следеће:

„У вези наређења тог батаљона од 8. XII 1941. шаље вам се списак интернираних са територије надлежности ове чете. С обзиром на хитрину састављања списка овдје нијесу унесени око сто (100) интернираних, а њихов списак ће ова чета наикадно упутити. Важност размјене ишла би по реду имајући у обзир напомену о класификацији. У овоме списку имате првих 10 десет (од 1—10) који су неопходни за наш терен. Уосталом класификација би ишла овим редом:

1. од броја 1 до 70 дошли би другови који су нам најпотребнији.
2. од броја 70 до 200 другови врло поуздани, одани и потребни за одред.
3. од 200 па даље остали интернирани.

Уколико би могло доћи до размјене првих десет другова потребно би било да се одмах упуте на територију ове чете.”¹⁶

Приливом бораца на подручју Паштровића и Црмнице и новим задацима који су се пред њих постављали наметнула се потреба формирања једног НОП батаљона, који би изводио акције на територији среза барског. Средином децембра 1941. године формиран је батаљон који је добио назив Приморско-црмнички народноослободилачки партизански батаљон. Тачан датум формирања Приморско-црмничког батаљона нијесмо могли утврдити, али се са сигурношћу може рећи да није формиран ни прије 11. децембра нити послје 22. децембра. Према документима до којих смо дошли, Црмничка партизанска чета постоји до 11. децембра,

¹⁵ АВИИ, 5—3, к. 1672.

¹⁶ АИИ, VI 3—10, (41), бр. 9523.

Доносимо имена интернираца од броја 1 до 10 које је Црмничка партизанска чета тражила да се одмах упуте на њену територију: Поповић Јока Илија, агроном из Брчели, Мијовић Вида Павле, студент медицине из Брчели, Добриковић Нјика Михаило, Ђак из Сотонића, Лековић Сава Ђоко, радник из Годиња, Шоровић Ђуров Данило, учитељ из Лимљана, Клисић Милов Љубо, тежак из Лимљана, Лекић Ристов Никола, радник из Сеоца, Лековић Андријан Велиша, сликар из Годиња, Гажевић Савов Никола студент из Сотонића, и Вулековић Митров Павле, студент из Вољевића. (АВИИ, 1—28, к. 1958.).

а од 22. децембра — Приморско-црмнички НОП батаљон.¹⁷ Приморско-црмнички НОП батаљон у једном недатираном извјештају, писаном највјероватније око 20. децембра, извјештава штаб Ловћенског одреда о приликама на територији среза барског. У извјештају се поред осталог каже:

„Извјештавамо Штаб Лов. одреда да је на територији среза барског формиран Штаб батаљона, са овим људима: за команданта Блажо Кажанегра, сељак, његов замјеник Рашко Вукосавић, за политичког комесара Блажо Љутица, замјеник Љубо Поповић. За сад бисмо могли имати једну партизанску чету по броју партизана, али пошто је велики терен и има могућности да се број повећа за сад смо формирали три чете, али са доста малим бројем партизана. Црмничка чета за сад број до 40 партизана, чета Барско-улцињска сад има 30 људи, а тако исто и чета Приморска. Предузели смо припреме”, каже се даље у извјештају, „за извођење акција које су предвиђене у плану Гл. штаба као и прикупљање непоправног оружја и обавјештења о јачини непријатеља, што ћемо вам кроз који дан упутити”.¹⁸

По замисли Окружног комитета Цетиње, у саставу батаљона би биле четири чете — једна у Црмници, друга у Паштровићима, трећа у Бару и Спичу и четврта у Маинама и дијелу Боке који је припадао Окружном комитету Цетиње. Чета у Бару била је бројно мала, али су постојали изгледи да се после првих акција повећа.

Политичка ситуација у срезу барском била је врло сложенa. У неким селима у Црмници поједини људи су иступали са неким резолуцијама у којима су истицали да „неће ступати ни у какав устанак, неће дозволити извођење никаквих акција на њиховом терену нити ће дозволити пролазак партизана кроз село итд.”¹⁹ Ово је указивало да су поједини људи смишљено и организовано одвраћали сељаке од покрета и вршили припреме за борбу против партизанских снага на подручју среза барског. „У Бару је дошло до оживљавања англофила. Они се сада скупљају око некаквог „англофилског покрета” и прикупљају потписе. Изгледа да су их Талијани примилетили и већ су неколико људи похапсили (70). Иста ситуација је и у Улцињу” — истиче се у извјештају ОК Цетиње — ПК-у из децембра мјесеца.²⁰ У другој половини децембра Мјесни комитет Бар успоставио је везу с Улцињем. Разматрана је могућност организовања једног вода партизана који би припадао Барској чети.²¹ На рад у срез барски, у

¹⁷ АИИ, IV3а — 89, (41), бр. 9572, Извјештај штаба Ловћенског НОП одреда од 22. децембра 1941. године штабу Приморско-црмничког НОП батаљона.

¹⁸ АИИ, IVц — 46, (42), бр. 1099, Извјештај штаба, Приморско-црмничког НОП батаљона штабу Ловћенског НОП одреда.

¹⁹ Зборник НОР, том III, књ. 1, док бр. 173, стр. 381, Извјештај ОК Цетиње од децембра 1941. год. ПК за Црну Гору, Боку и Санџак о стању у цетињском и барском срезу.

²⁰ Исто, стр. 382.

²¹ Исто, стр. 382.

другој половини децембра, упућен је Војо Ражнатовић, а концем децембра послат је Крсто Попивоца да би обавио послове по питању успостављања везе с Албанијом, јер су за то постојали повољни услови.

Почетком јануара 1942. године Приморско-црмнички НОП батаљон је подијељен на два батаљона: приморски „Стеван Штиљановић” и НОП батаљон „Јован Томашевић”. НОП батаљон „Јован Томашевић” свакако је формиран прије 9. јануара, што се да закључити из Наредбе бр. 6 штаба Ловћенског одреда достављене свим батаљонима у саставу Одред. У наредби се каже да батаљон „Јован Томашевић” достави штабу Одред „2 тешка митраљеза”.²² Штабу Ловћенског одреда није било посве јасно зашто је дошло до подјеле Приморско-црмничког НОП батаљона и до формирања два батаљона на подручју среза барског. У вези с тим он се 10. јануара 1942. године обратио штабу НОП батаљона „Јован Томашевић” једним дописом сљедеће садржине:

„Овај Штаб је још у недоумици и не зна сигурно да ли су наше снаге на том сектору окупљене у Приморско-црмничком батаљону како сте нас то извијестили или постоје два самостална батаљона „Јован Томашевић” и „Стеван Штиљановић”, како нас то партизани из Приморја извјештају. Какав је то рад када један пут формирате заједнички батаљон, пошаљете нам састав Штаба, ми о томе извијестимо Главни штаб за Црну Гору и Боку који то потврђује, а овамо — ви расформирали батаљон, створили два батаљона, нама није познат старешински кадар нити једног нити другог? Таква пракса не може постојати, зато тражимо од вас извјештај о узроцима расформирања заједничког батаљона, о командном саставу једног и другог, последице чега ће овај Штаб ваше одлуке поништити или одобрити, а скрећемо вам пажњу да убудуће на вријеме обавјештавате овај Штаб који мора у таквим пословима учествовати и рјешавати таква питања која сте рјешена ви обавезни проводити у живот”.²³ Изгледа да штаб Ловћенског одреда није био благовремено обавијештен о подјели Приморско-црмничког НОП батаљона, који је тек био формиран, на два батаљона. Такође, штаб Одред. како се то види из овог документа, није посве био за ову подјелу. Убрзо затим батаљони „Стеван Штиљановић” и „Јован Томашевић” извијестили су штаб Ловћенског одреда о подјели Приморско-црмничког НОП батаљона и формирању два батаљона у срезу барском. Истим дописом штаб Ловћенског одреда скреће пажњу батаљону „Јован Томашевић” да побољша и учврсти курирске везе са штабом Одред. и да му сваких 15 дана шаље своје курире. Ловћенски одред се такође интересује о акцијама које је батаљон извео на свом подручју. На крају се тражи да штаб батаљона „Јован Томаше-

²² Исто, књ. 2, док. бр. 10, стр. 24. Наредба бр. 6 штаба Ловћенског НОП одреда од 9. јануара 1942. године за отклањање политичких и војничких слабости и недостатака у јединицама одреда.

²³ АИИ, IV 4а — 13, (42) бр. 867.

вић” набави извјесну количину маслиновог уља за потребе Главног штаба и штаба Ловћенског одреда.²⁴

Штаб Ловћенског одреда извијестио је 13. јануара 1942. године Главни штаб НОП одреда за Црну Гору и Боку о подјели Приморско-црмничког батаљона. „Приморско-црмнички батаљон о коме смо вам јавили раздвојен је на двије самосталне јединице. Приморски батаљон са сљедећим штабом — Блажо Кажанегра, командант, замјеник Илија Медиговић, пол. комесар Бошко Куљача, замјеник Радо Дулетић. Батаљон сада броји око 100 партизана, пред њима су наређене извјесне акције и ускоро ће се тај број (партизана) повећати. Организовали смо самостално ову јединицу због тога да бисмо ујединили Приморце у њихову јединицу. Организована је чета Црмничка са перспективом да се развије у батаљон”.²⁵

У наредби број 6 од 9. јануара, а затим и у извјештају од 10. јануара 1942. године штаб Ловћенског одреда наводи постојање батаљона „Јован Томашевић”, док у напријед цитираном извјештају од 13. јануара послатог Главном штабу стоји да је организована „чета Црмничка са перспективом да се развије у батаљон”. Зна се поуздано да су подјелом Приморско-црмничког НОП батаљона на подручју среза барског формирана два батаљона, те цитирани дио извјештаја о постојању чете Црмничке у јануару мјесецу 1942. године није тачан. Ловћенски одред је свакако прије 9. јануара био упознат са формирањем батаљона „Јован Томашевић”, што значи да је батаљон формиран прије 9. јануара.

Послије формирања батаљона „Јован Томашевић” његов штаб је Ловћенском одреду доставио извјештај у којему се поред осталог каже:

„Извјештавамо вас да су се на подручју Приморско-црмничког батаљона формирала два батаљона. На тереку Црмнице, Слича, Бара и Улциња формиран је батаљон „Јован Томашевић”, а на подручју Паштровића, Маина и Грбља формиран је други батаљон; они ће вас посебно извијестити за командни састав свог батаљона. Ово је формирано по жељи Паштровића.”

Командни састав народноослободилачког партизанског батаљона „Јован Томашевић”: за команданта Рашко Вукосавовић, за политичког комесара Блажо Љутица”.²⁶ Почетком фебруара за политичког комесара батаљона „Јован Томашевић” наменован је Велиша Т. Лековић.

Батаљон „Јован Томашевић” имао је да обавља изузетно сложене задатке. Оружане и диверзантске акције које је требало

²⁴ Исто.

²⁵ Зборник НОР, том III, књ. 2, док. бр. 16, стр. 31, Извјештај штаба Ловћенског НОП одреда од 13. јануара 1942. године ГШ НОП одреда за Црну Гору и Боку.

²⁶ Исто, док. бр. 23, стр. 43/44, Извјештај штаба батаљона „Јован Томашевић” од јануара 1942. године штабу Ловћенског НОП одреда о организационим измјенама на подручју Приморско-црмничког батаљона.

изводити скопчане су биле са низом тешкоћа. У дијелу среза барског припојеном „Великој Албанији”, поготову у Шестанима и Крајини, батаљон „Јован Томашевић” из објективних разлога није био у могућности да развије своју активност. Такође је било врло отежано, готово немогуће, одржавати везу са Баром и Улцињем. Група улцињских партизана, која је успјела да се под изванредно тешким приликама одржи у рејону Улциња, првом половином јануара морала је да се пребаци у Црмницу. У дијеловима среза барског: Крајини, Шестанима, Бару и Улцињу ситуација је била врло сложена и нимало за потцјењивање. Мјесни комитет Бар, штаб батаљона „Јован Томашевић” и Окружни комитет Цетиње предузимали су мјере да у овом дијелу среза барског поправе стање и да развију јачу војно-политичку активност, али је то било скопчано са низом тешкоћа.

Окружни комитет у извјештају од 16. јануара 1942. године оцјењује да се стање у срезу барском „донекле поправило у Црмници и Паптровићима, док у околини Бара и у Грбљу стоји се врло слабо”.²⁷ У циљу сређавања прилика у партијској организацији на подручју Улциња, гдје је било још око 20 партизана, послат је почетком јануара Блажо Јошов Орландић, у Црмници је одржана комеморација партизанима погинулим на Пљевљима, којој је присуствовало око 500 људи. Концем децембра 1941. године и у првој половини јануара 1942. године у свим селима у Црмници одржане су политичке конференције. Бадње вече је такође прослављено уз присуство великог броја омладине. Народноослободилачки одбори су формирани у свим селима, као и општински народноослободилачки одбори у Црмници, Бару, Улцињу, и Петровцу. У другој половини фебруара формиран је Народноослободилачки одбор за срез барски у који су ушли: „полк Блажо Марковић, Ђуро Бошковић, Мирко Стојовић, из Црмнице, оца Шлаковић, Срђа Хајдуковић из Бара, Иво Бевења, Томаш Војводић из Улциња, Иво Масоничић из Спича”.²⁸ Рад по линији НОФ-е нарочито је развијен у Црмници и Паптровићима, док у осталим крајевима среза не задовољава.

Савјетовању које је при штабу Ловћенског одреда одржано са командантима и политичким комесарима батаљона, 20. јануара 1942. године, присуствовали су и командант и политички комесар црмничког НОП батаљона „Јован Томашевић”. У извјештају поднијетом на савјетовању од стране команданта и политичког комесара батаљона каже се:

„Интернација је прогутала масу бораца, те је број партизана врло мали, свега 82 са 82 пушке, 3 пушкомитраљеза и једним талијанског поријекла без оквира, као и 4 митраљеза. Власт партизана осјећа само на територији Црмнице, а на нашем дијелу

²⁷ АИИ, III 2—3, (42), бр. 501, Извјештај ОК Цетиње Покрајинском комитету.

²⁸ АИИ, III 3—36, бр. 583, Извјештај Мјесног комитета Бар Окружном комитету Цетиње.

Приморја врло слабо, јер је то једним дијелом под контролом окупатора, а друго што немамо партизане. Дисциплина је добра. Ослабљени смо послје ударца на Созини којом приликом је окупатор уништио шест партизана. То је била наша веза са Баром. . . Ево неколико података о снази окупатора на нашем сектору: у Улцињу око 1.500 непријатељских војника, од Улциња до Бара три батаљона који имају посаде на 17 разних мјеста — стратешких тачака, у Бару око 2.000, у Спичу пола батаљона (на Суторману 2 чете, на Вирпазару 350 — 400. Наш утицај на омладину је снажан, нарочито је повољан рад међу женском омладином.”²⁹

Из извјештаја поднијетог на савјетовању да се закључити да су на подручју батаљона „Јован Томашевић“ биле стационарне јаке непријатељске снаге од неколико хиљада војника, добро опремљених и наоружаних. У ванредно тешким условима батаљон „Јован Томашевић“ је од формирања за нешто више од мјесец дана постигао видне успјехе. Он је у потпуности контролисао читаву Црмницу, изузев Вира, док се његов утицај на подручју Бара, Улциња, затим Спича, Шестана и Крајине из објективних разлога мање осјећао. Иако споро, и бројно стање батаљона је расло. Он је већ тада (20. јануара) имао 82 борца, што представља велики успјех с обзиром на велики број интернираних мушкараца из Црмнице послје јулског устанка. Погибија групе партизана са подручја Бара у Созини, концем децембра 1941. године, представљала је, како се то и у извјештају истиче, велики губитак и тешкоћу даљег одржавања везе са Баром.

Међутим, Окружни комитет Цетиње у једном писму од 22. јануара Покрајинском комитету стање у срезу барском оцењује нешто другачије. У писму се каже:

„Стање у барском срезу је доста слабо. Политичко руководство није довољно одлучно. Има слабости у раду, а и у односу на пету колону. . . Барска је организација послје погибије партизана у Созини и хапшења (изгледа и стријељања) двојице другова, остала свега на једног члана. Услови за проширење тамошње организације су врло слаби. Настоји се створити поново једна група партизана из Бара. Што се тиче улцињске организације, ситуација је и тамо тешка. . . Биро општинске ћелије распуштен је и наименован је нови, јер није било могућности да се врши избор. Саслушања бившег руководства нијесмо добили. Улцињска организација броји сада 15 чланова подијелих у три групе. Од тога броја у партизанима су четири члана Партије, а остали су на терену”.³⁰

²⁹ Зборник НОР, том III, књ. 2, док. бр. 32, стр. 59, Записник са савјетовања штаба Ловћенског НОП одреда са командантима и политкомесарима батаљона од 20. јануара 1942. године.

³⁰ Исто, док. бр. 38, стр. 75, Писмо ОК Цетиње од 22. јануара 1942. год. Покрајинском комитету.

Покрајински комитет у писму од 23. јануара упозорава Окружни комитет Цетиње да „барском Мјесном комитету треба свакако указати већу помоћ и учинити све да се наша организација тамо издигне”.³¹

По нашој оцјени, стање у срезу барском реалније је приказано у извјештају команданта и политичког комесара НОП батаљона „Јован Томашевић” на савјетовању од 20. јануара, него у писму Окружног комитета Цетиње од 22. јануара. Штаб Ловћенског одреда у извјештају од 2. фебруара оцјењује да: „у Црмници и Приморју ситуација такође иде на боље, нарочито послје ликвидације неколико шпијуна и петокOLONаша. Стање је сасвим несређено у Грбљу и у околину Бара и Улциња”.³²

Поред свих слабости, тешкоћа и препрека на које је nailазио, народноослободилачки покрет у срезу барском у првој ратној години забиљежио је видне успјехе у свим облицима активности, почевши од оружаних акција, диверзија и саботажа, па до стварања народне власти, учвршћења партијске организације, Скоја, формирања АФЖ-а, ЦНО-а и свих других видова борбе које је наметнула револуционарна пракса.

Према подацима са савјетовања од 20. јануара батаљон „Јован Томашевић” је имао 82 бораца, а почетком фебруара број бораца у батаљону се повећао на 138. Дванаестог фебруара број бораца у батаљону попео се на 250, да би почетком марта прешао и 300. Дакле, за непуну два мјесеца, број бораца у батаљону се више него утростручио.³³

У првој половини фебруара батаљон „Јован Томашевић” је представљао озбиљну војнополитичку оружану снагу, спреман да предузме озбиљније и веће војне акције на свом терену. Окупатор је био сабијен у своја упоришта, утврђена бункерима и опасана бодљикавом жицом, и тешко се усуђивао да залази у села, осим у саставу јачих војних формација. Батаљон „Јован Томашевић” је контролисао готово читаву територију среза барског (изузимајући дио припојен „Великој Албанији”), затим Бара, Вира и Сугомора. Неколико војних акција које је батаљон извео показало је његову борбеност, дисциплину и спремност сваког бораца за вођење већих акција и извршавање тежих задатака.

Окупатор је вршио озбиљне припреме за борбу против партизанских снага на подручју среза барског. Користио је сва постојећа средства која је имао на располагању. Уз то, добро му је дошла помоћ квислинга, који су све отвореније почели иступати против снага народноослободилачког покрета. У селима ближе непријатељским гарнизонима и саобраћајницама, утицај пете колоне на становништво био је јачи, а осјећао се и на једном дијелу

³¹ АИИ, II 1—15, (42), бр. 510.

³² Зборник НОР, том III, књ. 2, док. бр. 55, стр. 112, Извјештај штаба Ловћенског НОП одреда од 2. фебруара 1942. године ГШ НОП одреда за Црну Гору и Воку.

³³ Исто, док. бр. 55, 148, АВИИ, 1—15, к. 1956.

бораца који су били у саставу батаљона „Јован Томашевић“. Издају и отворену сарадњу с окупатором квислиншки прваци у Црмници прикривали су такозваним „национализмом“, обмањујући тиме један дио неупућених, колебљивих и идеолошки неопредјељених сељака. Њиховој лажној пропаганди такође је нашо извјестан број интернираца, који су се отпредијелили за „национални покрет“ и током марта и априла заједно са окупаторским трупама узели учешћа у офанзиви на слободну територију Црмнице, коју је држао НОП батаљон „Јован Томашевић“.

Пуна два мјесеца борци батаљона „Јован Томашевић“ одолијевали су кудикамо јачим квислиншко-италијанским удруженим снагама и бранили сваку стопу слободне територије, зацајући при том непријатељу озбиљне губитке. Штаб батаљона добио је 12. априла наређење да најхитније евакуише Црмницу. За свега неколико часова батаљон се окупио пред основном школом у Брчелима и 13. априла напустио Црмницу.³⁴ Борци су свој родни крај о ставили тешка срца, али с убјеђењем да ће се једног дана вратити као побједници. У саставу батаљона пошло је 286 бораца међу којима и 85 партизанки.³⁵ На терену Катунске нахије батаљон „Јован Томашевић“ се задржао скоро два мјесеца, изложен нападима непријатеља и глади која је пријетила све озбиљније. Двадесет осмог маја 1942. године извршена је реорганизација јединица Ловћенског НОП одреда. Батаљон „Јован Томашевић“ и батаљон „13. јул“ спојени су у један, под именом „Први удачни батаљон“ Ловћенског одреда.³⁶ Када је формирана IV пролетерска бригада, 17. јуна 1942. године, у њен састав је ушао и батаљон „Јован Томашевић“. У саставу IV пролетерске борци батаљона „Јован Томашевић“ наставили су борбу широм Југославије.

³⁴ АИИ, VIII 1г — 5 (Мемоарска грађа стр. 9); Филип Бајковић, Ловћенски одред пред формирање IV пролетерске, Четврта пролетерска, Београд 1952, стр. 35; потпуковник Стеван Добркувић, од батаљонског до бригадног начина снабдијевања, исто стр. 345.

³⁵ АИИ, VIII 1г — 5 (Мемоарска грађа).

³⁶ Јово Михаљевић, Живи записници, Младо покољење, Београд 1965. год. стр. 58.